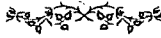

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE TAKVİMLER VE “RU'YET-İ HİLÂL” ÜZERİNE BİR MÜZAKERE

Mehmet BULUT*

Özet:

“Ru’yet-i Hilâl”, başka bir ifade ile kamerî ayların başlangıçlarının tespiti meselesi Müslüman toplumlarda öteden beri ihtilaf konusu olmuştur. Bu ihtilaf sonucu olarak özellikle bayramların farklı günlerde kutlanması, müminler arasında yaşanması arzu edilen ortak bayram sevincine gölge düşürmektedir. Öte yandan sorunun çözümü için yakın dönemde birçok ülkede ulusal ve uluslararası toplantılar düzenlenmiştir. Son olarak Diyanet İşleri Başkanlığı 18-19 Şubat 2013 tarihlerinde İstanbul’da bir “Uluslararası Ru’yet-i Hilâl Konferansı Hazırlık Toplantısı” gerçekleştirmiş, geniş kapsamlı bir kongrenin hazırlıklarını da sürdürmektedir.

26 Aralık 1925’te kabul edilen 698 Sayılı “Takvimde Tarih Mebdeinin Tebdili Hakkında Kanun”un Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde görüşülmesi sırasında ru’yet-i hilâl konusu da tartışılmıştır. Konuya farklı bir katkı sağlayabileceği düşüncesiyle bu makalede söz konusu müzakereye yer verilecek ve sonunda kısa bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Takvimler, Ru’yet-i Hilâl, 698 Sayılı Kanun.

Calendars in Grand National Assembly of Turkey and A Negotiation on The Visibility of the New Born Crescent

Abstract:

“The Visibility of the New Born Crescent”, in other words the determination of first days of the lunar months, has been a controversy

* Yrd. Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

in Muslim societies for a long time. As a result of this controversy, especially the celebration of Eid on different days put a damper on shared Eid rejoicing which is desirable to have among Muslims. On the other hand, national and international meetings have been organized in many countries recently to solve the problem. The Presidency of Religious Affairs made most recently an “International Visibility of the New Born Crescent Conference Preparatory Meeting” on 18-19 February 2013. Moreover, The Presidency has also preparations for a comprehensive congress.

The Visibility of the New Born Crescent subject was also discussed in Grand National Assembly of Turkey during the discussion of the law no. 698 on “the Change of Date Beginning on the Calendar” which was enacted on 26 December 1925. In contemplation of a different contribution to the subject, aforementioned negotiation will be covered in this article and a brief evaluation will be made at the end.

Key Words: Calendars, Visibility of the New Born Crescent, Law no. 698.

GİRİŞ

1. Dünyanın güneş etrafında dönüşü ve ayın hareketlerinden alınan bilgilerin ışığında zamanı yıl, ay, hafta, gün gibi birimlere ayırarak hesap etmeye yarayan cetveller sistemi olan takvim, tarih boyunca insanları çok yakından ilgilendirmiştir. Bu bağlamda özellikle güneş ve ay, her çağda insanlığın ilgi odağı olmuştur. Bilindiği gibi Kur'an-ı Kerim’de “şems” ve “kamer” çokça zikredilmiş, her iki isim de müstakil birer sûreye ad olmuş; bunların, Yüce Allah’ın azametinin birer alameti oluşuna dikkat çekilmiştir.¹ Ayrıca dinimizde zamana bağlı ibadetlerde vakitlerin tayininde taşıdığı önem dolayısıyla Müslümanlar astronomi ilmine ayrı bir önem vermişler ve bu ilmin gelişmesine önemli katkılar sağlamışlardır.

2. İnsanlar tarih boyunca, çok değişik ölçüleri esas alan değişik takvim türleri kullanmışlardır. Genel bir sınıflandırma ile dünyanın güneş etrafındaki dönüş süresini (365 gün 5 saat, 48 dakika, 46 saniye) esas alan takvimler “güneş” (şemsî); ayın dünya etrafındaki dönüşünü (yaklaşık 354 gün) esas alan takvimler de “ay” (kamerî) takvim olarak adlandırılmıştır.

3. Günümüzde Müslüman toplumlar resmi ve günlük muamelelerinde yaygın bir şekilde güneş sistemine dayalı Miladi takvimi kullansalar da, özellikle zamana bağlı

1 Örnek olarak bkz. A’raf, 7/54; Yûnus, 10/5-6; Ra’d, 13/2-3; Nahl, 16/12; Enbiya, 21/33; Furkan, 25/61; Lokman, 31/29; Fâtur, 35/13; Yâsîn, 36/38-40; Zümer, 39/5; Rahmân, 55/5; Nûh, 71/16; Nebe’, 78/13; Şems, 91/1-2.

ibadetler olan Ramazan, bayram ve hac günlerinin tespiti açısından kamerî takvim fevkalade önem taşımaktadır. Bundan dolayıdır ki, örneğin ülkemizde, 1925'te devlet işlerinde Miladi takvimin kullanılması doğrultusunda bir kanun çıkartılırken, kamerî takvimin kullanılmasına hemen bir yasak getirilmemiş, bilakis kanuna eklenen bir madde ile kamerî takvimin öteden beri olduğu gibi kullanılmaya devam edileceğine vurgu yapılmıştır. Öte yandan, hicrî-kamerî tarih yanında, Osmanlı döneminde mali işlerde esas alınan Rumî (hicrî-şemsi) tarih de, söz konusu yasadan sonra da takvimlerde ve bazı süreli yayınlarda yer almaya günümüze kadar devam etmiştir.

4. Tarih boyunca değişik takvimler kullanmış bir milletiz. Ayrıntıya girmeden ifadeye çalışırsak şunları söyleyebiliriz: Osmanlılarda I. Mahmud döneminden itibaren hicrî-kamerî takvimin yanı sıra, mali işlerde, başlangıç olarak Hicret tarihini esas alan, fakat güneş yılı esasına dayanan ve 1 Martı yılbaşı kabul eden Rumî-mali adıyla bir takvim kullanılmaya başlandı (1740). 1917'de "Takvim-i Garbî" adı altında Gregoryen takvim sistemi yürürlüğe kondu. Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan devrimler çerçevesinde takvim konusunda da bir düzenlemeye gidildi. 26 Aralık 1925'te 698 sayılı "Takvimde Tarih Mebdeinin Tebdili Hakkında Kanun" kabul edildi.²

5. Bilindiği gibi, astronomi ilminin ilerlemesine ve teknik imkânların son derece gelişmiş olmasına rağmen, günümüz Müslüman toplumlarda kamerî ayların ilk günlerini tespit konusunda bir birlik sağlanamamakta ve bu cümleden olarak bazı yıllar ramazan orucuna farklı günlerde başlanmakta, daha da üzücü olanı bayram günleri bazen üç farklı günde kutlanmaktadır. Bu durum da, Müslümanlar arasında ortak yaşanması arzu edilen bayram sevincine halel getirmektedir. Bunun temelinde hilâlin; kamerî ayın başlangıcının tespitinde farklı kriterlerin ölçü alınması yatmaktadır. Hangi gerekçeden kaynaklanırsa kaynaklansın, özellikle günümüzde bu konuda bir birlik sağlanamamış olması, Müslümanlar arasında en azından bir mahcubiyet sebebidir. Bu durumun bazen müminler arasında din kardeşliğini zedeleyici boyuta varan tartışmalara neden olması ise ayrı bir üzüntü kaynağıdır.

6. Kuşkusuz ru'yet-i hilâl konusundaki tartışmalar yeni değildir. Aynı şekilde bu konuda bir birlik sağlanması için bazı çabalar da gösterilmiştir. Bu bağlamda son yıllarda çeşitli ülkelerde ulusal ve uluslararası kongre ve toplantılar gerçekleştirilmiştir. Ülkemizde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın girişimiyle bu doğrultudaki ilk önemli icraat, 27-30 Kasım 1978 tarihleri arasında, 13 İslâm ülkesinden 23 temsilcinin katılımıyla İstanbul'da düzenlenen "Rü'yet-i Hilâl Konferansı"dır. Konferans sonucu bazı kararlar alınmış ve bunlar kamuoyuna da deklare edilmiştir; ne var ki bu kararlara, altına

2 Söz konusu yasa tasarısı ekinde yer alan ve aşağıda yer vereceğimiz raporda bu konuda daha geniş teknik bilgi bulunmaktadır.

imza atan ülkelerin bile tamamen uyduğu söylenemez. Bu, başka ülkelerde yapılan toplantılar için de büyük ölçüde geçerlidir. Kısacası problem halen devam etmektedir.

7. Soruna bir çözüm aramak üzere son olarak Diyanet İşleri Başkanlığı 18-19 Şubat 2013 tarihlerinde İstanbul'da bir "Uluslararası Ru'yet-i Hilâl Konferansı Hazırlık Toplantısı" gerçekleştirdi. Başlıktan da anlaşılacağı gibi bu, daha sonra yapılacak geniş kapsamlı ilmi toplantıya bir ön hazırlık amacını taşıyordu.

Hazırlık toplantısına ilişkin yapılan değerlendirmelerde, büyük kongreye kadar yapılması düşünülen faaliyetler arasında konuya ilişkin daha önce yapılmış toplantılarla ilgili dokümanların derlenerek bir bilgi havuzu oluşturulmasının da yer aldığı anlaşılmaktadır. İşte bizim bu makalemizin amaçlarından biri, söz konusu çabalara küçük de olsa bir katkı sağlamaktır. Ayrıca, böyle bir konunun 88 yıl önce ve Meclis çatısı altında milletvekilleri tarafından tartışılmış olmasının tarihi bir hatırası olmalıdır; bu makale o hatırayı günümüz neslinin dikkatine sunma işlevini de yerine getirmiş olacaktır.

8. Okunduğunda görüleceği gibi, özellikle yasa tasarısı için hazırlanan gerekçe metninde ve raporda ağırlıklı olarak takvim konusuna yer verilmişse de yasa tasarısının maddeleri müzakere edilirken "ru'yet-i hilâl" (hilâlin görülmesi) konusu da genişçe yer almıştır ki, kanaatimizce bu bağlamda serdedilen görüşler ayrıca bir önem taşımaktadır. Ayrıca söz konusu raporda günümüzde bile faydalanabileceğimiz tarihi ve teknik bilgilerin bulunduğunu da hatırlatmalıyız.

9. Burada önce, söz konusu kanun için hazırlanan gerekçe metnine (esbab-ı mucibe mazbatası) ve rapora, ardından da kanunun tasarısı üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) cereyan eden müzakerelerin tutanaklarına yer vereceğiz.

Çalışmamızda 26 Kânunuevvel 1341 (Aralık 1925) tarihli Zabıt Ceridesinin (Tutanak Dergisi) eski harfli ilk baskısını esas aldık (c. 20, s. 333-339). Söz konusu metni latinize ederken az da olsa bazı kelime, kavram ve terkipleri sadeleştirdik. Bazen de kelime ve terkiplerin orijinali yanında, ilk geçtikleri yerde, parantez içerisinde sadeleştirilmiş karşılığını verdik.

Burada bir hususa daha işaret etmek isteriz. Özellikle müzakere esnasında ileri sürülen görüşler, bugünkü ilmi verilerle mukayese edilerek değerlendirme cihetine gidilmemeli; verilen bilgilerin ve ileri sürülen düşüncelerin doğruluğu veya yanlışlığı üzerinde durulmamalıdır; nitekim bu makalenin de öyle bir amacı yoktur. Ayrıca okunduğunda görüleceği gibi, konuya tam vakıf olmadıkları anlaşılan bazı mebusların sözleri tebessümlere neden olabilmektedir. Kanaatimizce burada önemli olan nokta, problemin 88 yıl önce TBMM'nde tartışılmış olması ve o günkü teknik ve ilmi birikim çerçevesinde konuya yaklaşım biçimidir.

TAKVİMDE TARİH MEBDEİNİN TEBDİLİ HAKKINDA KANUN

Kanun taslağı önce, "Rumî Takvimin İlgaşı ile Beynelmîlel Takvimin Resmi Devlet Takvimi İttihazı Hakkında Kanun" başlığı altında Meclis'te müzakereye açılmıştır.³ Ancak ilgili encümenin teklifi ve müzakereler sonucu tasarı "Takvimde Tarih Mebdeinin Tebdili Hakkında Kanun" adıyla yasalaşmıştır.⁴

Bu kanun tasarısı Nafia Vekâleti'nce (Bayındırlık Bakanlığı) hazırlanmış, bu iş için oluşturulan özel bir heyet de konuya ilişkin detaylı bir rapor düzenlemiştir. Kanunun esbab-ı mucibe mazbatası (gerekçe metni) ve söz konusu rapor, aynı gün ve bu yasadan hemen önce TBMM'nde görüşülüp kabul edilen saatlerin yirmi dörde taksimi suretiyle kullanılmasına ilişkin yasa⁵ da kapsamıştır⁶; başka bir ifade ile her iki yasa için geçerli olmak üzere tek bir gerekçe ve rapor hazırlanmıştır.

Burada önce kanunun esbab-ı mucibe mazbatasına ve ardından söz konusu rapora yer vermek istiyoruz.

Esbab-ı Mucibe Mazbatası (Gerekçe)

Resmi ve hususi iş ve muamelelerde malî ve dinî konularda Hicrî adıyla kullanmakta olduğumuz takvimlerin hiçbir fenni ve ilmi temele dayanmaması ve hatalı bulunması, medeni milletler arasında yer alan ve cihanşümül inkılapları vücuda getiren Cumhuriyet hükümetimizin kabul ettiği teceddüt ve tekâmül prensipleriyle uyumadığı cihetle bu takvimlerin asri ve medeni bir hal ve şekle dönüştürülmesi ve ta Keldaniler zamanından beri kullanılagelen saatlerde medeniyetin gerektirdiği tadilat, son derece lüzumlu görülmüştür.

Her ne kadar mali takvimimiz, 1332 yılı Şubatının on altıncı gününe, Gregory (Gregoryen) takvimine göre, 13 gün eklenerek "1 Mart" denilmesi suretiyle daha önce tashih edilmişse de mali yıl içinde bulunan 36 senelik "Hicrî-kamerî" farkı kaldırılmamış olduğu cihetle mezkûr takvim yine hatalı olarak kalmış olduğundan ve aslında 36 senelik farkın kaldırılması kuyudat vesaire noktayı nazarından nihayetsiz yanlışlıklara ve müşküllere sebep olması itibarıyla şayanı kabul olmayacağından Cumhuriyet hükümetimizce de bütün medeni milletlerce kullanılan ve bugün birçok hatalarıyla beraber en doğru ve fenni olan Efrençî (Miladi) takvimin kullanılması zaruri görülmüştür. Binaenaleyh mali (Rumî) takvimin terkiyle doğrudan doğruya Mi-

3 Bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem 2, Yıl 3, c. 20, s. 333 (26.12.1341/1925).

4 Bkz. Adı geçen *Zabıt Ceridesi*, s. 339; *Düstur*, Tertip 3, c. 7, s. 159; *Resmî Gazete*, 2 Ocak 1926 tarih ve 260 sayı.

5 26 Aralık 1341 (1925) tarih ve 697 sayılı "Günün 24 Saate Taksimine Dair Kanun" için bkz. *Düstur*, Tertip 3, c. 7, s. 158; *Resmî Gazete*, 2 Ocak 1926 tarih ve 260 sayı.

6 Bu konuya ilişkin Meclis müzakereleri için bkz. adı geçen *Zabıt Ceridesi*, s. 322-333.

ladi takvimin kullanılması ve kamerî ayların gurreleri (başlangıçları) rasathanece ve fennen (bilimsel olarak) tespit ve tamim edilebileceğine ve dinî ve mübarek günlerin Miladi takvime göre her sene başında tayini de kabil ve mümkün bulunmasına nazaran, astronomik sebepler dolayısıyla daima senede on ve 36 senede 360 gün kadar ile-riye giden ve binaenaleyh hiçbir vechile kullanılmaya layık olmayan Arabî takvimin de tamamen ilgası ve 1914 yılında Paris'te toplanan uluslararası ilmi kongrece kabul edilen ve bugün medeni ülkelerde ve Türkiye dâhilindeki şimendifer ve posta ve telgraf idareleri gibi müesseselerde kullanılan yirmi dörde bölünmüş saatin kabulü, askeri harekâtta ve sair muamelelerde şayanı ehemmiyet mazarratlar doğuran ve bazen de telafisi kabil olmayan yanlışlıklara meydan veren “zevalden evvel” ve “zevalden sonra” gibi tabirlerin terkine imkân bırakacağından Paris Kongresi gereğince takriben İzmit civarından geçen 30. derecede nısfennehar (meridyen) dairesi esas itibariyle taayyün edecek saatin bütün Türkiye Cumhuriyeti için esas olarak kabul suretiyle saatlerin yirmi dörde taksimi münasip görülerek bu konuda ilişik iki kanun layihası tanzim ve mezkur hususları tetkik etmek üzere teşekkül eden komisyonun o konudaki raporuyla birlikte takdim olunmuştur.⁷

RAPOR

1. İnsanlığın, kendini anladığı andan itibaren, nazarı dikkatini hep semavî olaylar celp eylemiş ve dolayısıyla ilk fikri tetkik de yine gökler için tezahür etmiştir. Mesela; güneşin pek az farklarla aynı müddet zarfında doğuşu ve batışı, bu hadiselerin birincisini teşkil ettiğinden zaman ölçümü için her zaman pek açık bir ölçü birimi yerinde kullanılmaya başlanmıştır.

Sonra ayın hilâlden başlayarak hep yedişer günde yarım daire şekline girmesi, on beş günde bedr-i tama (dolunay), yirmi bir günde de terbi-i ahîre; yani maktûs-i nısf daireye (son yarım ay şekline) inkılâp edip en nihayet 29-30 günde tekrar hilâl halinde görülmesi nazarı dikkati çeken semavî hadiselerin ikincisini teşkil etmiştir ki, bu vechile de kolaylıkla haftalar ve aylar icad olunmuştur.

2. İşte ecdadımızın en evvel kullandıkları zaman mikyasları bunlardır. Fakat nispeten büyük zamanları ölçmeye yarayan ve yaz ile kış gibi iki tabii hadisenin peşi peşine tekrarından meydana gelen on iki aylık birime “sene” demek lazım geldiğini pek sonra anladığı gibi, senenin yaklaşık 365,5 günden ibaret müddetini de çok geç idrak edebilmiştir. Zira gün, hafta ve aylar için gözle görülebilir birer başlangıç ve birer sona istinat edildiği halde, sene müddetinin tayininde bu derece kesin ölçüler asırlarca bulunamamıştır.

7 Adı geçen *Zabıt Ceridesi* eki, s. 1-2 (26.12.1341/1925).

Bundan dolayıdır ki; Mısırlılardan, Keldanilerden, Roma ve Yunanlılardan itibaren eski toplumların astronomi bilginlerinin tamamı, hep yılın doğru ölçümü uğrunda gayretten geri durmadıkları halde hiçbir vakit kesin sonuç elde edememişlerdir.

3. Bunlardan kadim Mısırlılar, takvim kullanmak ve bu vasıta ile zamanı ölçmek usulünü en evvel icat etmelerine rağmen bir seneyi beheri otuzar gün olmak üzere 12 ay; yani 360 günden ibaret farz etmişlerdi ki, bilindiği üzere gerçek miktarından beş gün eksiktir. Vakıa, 12. ayın bitimini müteakip "hamse-i müsteraka" (Celâli takvimine göre yılın sonuna eklenen beş gün) namıyla beş gün daha ilâve ederek seneyi bilahare 365'e çıkartmışlarsa da gerçeğe yine uzak kaldığından zamanla günler, bilinen mevsimlerle uygun düşmemeye başlamıştı. Yani arada noksan kalan yarım günden, yeryüzünün nokta-i itidale vusulü her dört yılda yaklaşık bir gün gecikerek, ilkbahar sırasıyla Marta, Nisana, Mayıs, Hazirana, Temmuz... tesadüf etmek gibi takvim gariplikleri ve zirai müşkülât karşısında kalmışlardır.

Her ne kadar Mısırlılar bir zaman sonra bunu da anlamışlar ise de müspet bir çare bulamamışlardır.

4. Rumî takvime gelince; ilk önce Romulus bir yılı 10 ay ve 304 gün kabul etmişti. Fakat günleri noksan olduğundan bir müddet sonra "Toma" adlı kişi, Kanunusani (Ocak) ve Şubat aylarını ilâve suretiyle yılı 12'ye ve günleri de 355'e çıkarmıştı.

Bu tashih edilmiş takvim, her ne kadar kamerî ay ve yıllar ile mükemmel olarak beraber gidiyor ise de, güneş yılı ile bir alakası bulunmadığından bilahare 23 günlük diğer bir ay daha ilâve edilmiş ve fakat bu defa da günlerin sayısı gerçek miktarından fazla tutulmuştur. Şu kadar ki, bu karışıklıkları telafi için de bazı çareler ittihazından geri durulmamış ise de maksada asla yaklaşılammıştır.

5. Yalnız Milattan 46 yıl önce meşhur Jül Sezar, daha azimli davranarak İskenderiye'den celp ettiği Sujijen adlı astronomun tavsiyesi üzerine, bir seneyi 365 ve rubu gün (çeyrek gün/6 saat) itibar etmeye gerçekten daha fazla yaklaşmıştı. Fakat bir dönüş yılı müddeti 365.242217, yani 365 gün, 5 saat, 48 dakika 48.8 saniye olduğundan nazari dikkate alınamayan 0.007783 kadar bir fark ve 128.5 senede bir güne ve 1285 senede on güne baliğ olmak gibi bir sakıncayı da ihtiva ediyordu.

6. İşte bugün kullanılan "Efrençî" (Miladi) adını verdiğimiz takvim, Papa XIII. Gregory tarafından yukarıdaki hatanın tashihi suretiyle meydana getirilmiştir.

Malumdur ki; Romalılar seneleri, Roma şehrinin tesisinden itibaren sayarlardı. Hristiyan milletler ise, Hz. İsa (a.s.)'nın doğumundan itibaren saymaya başlamışlardı. Büyük Konstantin zamanında yani Miladın 325 senesinde bazı mezhep kanunlarının tesisi ve halli için İznik şehrinde teşekkül eden Ruhani Meclis'in toplanması yılında ilkbahar başlangıcı 21 Martta gelmişti. Gregory'nin, Jülyen adını da taşıyan

yukarıdaki takvimi tashihe teşebbüs ettiği 1582 Miladi yılına gelinceye kadar geçen 1257 sene zarfında, Rumî takvimin hatası $1257 \times 0.007783 = 9.78$ miktarına ulaşarak bu da gayet garip bir hata ile “on gün” itibar edilmişti.

7. Hâlbuki; XIII. Gregory’in “tashih-i takvim”den maksadı, mevsimlerin başlangıcının 325 yılında toplanan Meclis-i Kebir zamanındaki haline yani i’tidal-ı rebîî noktasını (ekinoks noktası: dünyanın güneş etrafındaki yörüngesi üzerinde 20 Mart’ta bulunduğu nokta) yine 21 Mart’a rastlatmaktan ibaret bulunduğundan, 1582 senesi Teşrinievvel’inin (Ekim) dördüncü günü ertesine, “beşinci günü” denecek ve binanaleyh i’tidal-i rebîî anı 11 Mart’a tesadüf edecek iken, “15. günü” yad ve itibar edilmesini ilan etti. Şu halde mevsimlerin başlangıcı ve Hristiyanlığın kutsal günleri, Kanunuevvel (Aralık) 325 senesindeki haline irca kılınmış oldu.

Vakıa, hata yine tamamen izale olunmamışsa da, gelecek için de lazım gelen tedbirler alındığından beş sene zarfında İspanya, Portekiz ve İtalya devletleri tarafından derakap, 1700’de Danimarka, Felemenk ve alelumum Protestan hükümetleri ve 1752’de de İngilizler tarafından kabul ve kullanılmaya başlandı.

8. “Efrençî” (Miladi) adını taşıyan işbu takvimin de bazı aylarının sıra ile 31 gelmesi, Şubat’ın 28 kalması ve sene başının Kanunusani’den başlaması gibi bugün bile münakaşa ve tashihi gerektiren bazı yanlışlıkları bulunmakla beraber günümüzde “haza en doğru takvimdir” denilebilir.

Bahusus medeni milletler tarafından kabul edilip kullanım halinde olması keyfiyeti dahi bizim için nazari dikkati çeken takvimle ilgili önemli meselelerdir.

9. Müslümanlar arasında cari takvimlerde, Hz. Peygamber Efendimizin Medine-i Münevvere’yi teşrif buyurdıkları senenin Muharrem başlangıcı, Hz. Ömer’in tensipleriyle Arap takviminin başlangıcı itibar edilmiş ve bu da Miladın 622 senesi Temmuz’unun 16. Cuma gününe rastlamıştır ki, bu hesaba göre Miladi yılın başlangıcı Hicrî-i kamerî yılın başlangıcından 622,537 sene kadar öncedir. Fakat bir kamerî yıl, bir güneş yılından 11 küsur gün kadar noksan bulunduğundan, Arap takviminde mevsimlerin başlangıçları hiçbir vakit aynı aylara ve günlere tesadüf etmeyerek takriben 33 senede bir kere bütün şemsî ayları dolaşır ve bu müddetin bitiminde Arap takvimi bir sene ileri gider.

Nitekim bugün⁸ Hicrî-şemsî yıl 1304 iken, Arap takvimi, yukarıda arz edilen astronomik sebepler dolayısıyla daima ileri giderek 40 sene fazlasıyla 1344 rakamına baliğ olmuştur ki, bu keyfiyet herhalde pek fazla şayanı dikkat bulunmaktadır. Bu takvim umur-i medeniyede hiçbir vakit kullanılmaya layık olamaz.

8 Müzakerenin yapıldığı Aralık 1925 tarihi itibariyle.

10. Dinî günlere gelince: Kamerî ayların başlangıçları rasathanece ve fennen tespit ve tamim edilebileceğinden her sene dinî ve mübarek günlerin Miladi takvime nazaran tayin ve tespiti kabil ve birçok hataların önüne geçilmesi itibariyle bu suret şüphesiz tercihe şayan görülmekte ve komisyonumuz takvimin tamamen ilgasına taraftar bulunmaktadır.

11. Buna rağmen 1209 yılına kadar kamerî takvim bütün devlet muamelelerinde kullanılmış ise de 33 yılda bir sene fazla maaş vermemek ve daha sair karışık muamelelere son vermek maksadıyla, o vaktin Maliye Nazırı hükmünde bulunan Defterdar Moralı Osman Efendi; anılan 1209 tarihinde senelerin adedi Arabi kalmak ve fakat ayları ile günleri Rumî bulunmak üzere bozuk ve karışık bir takvim kabul ettirmişti ki, hiç de doğru olmayan bu takvimde şemsî sene, Hicret anına nazaran 36 yıl fazla bulunması ve Gregory'nin takviminde tashih edilen hatalar nazari dikkate alınmadıktan başka sene başı da Mart başından başlanmıştır.

"Sene-i Malî" adını taşıyan bu takvim her cihetle hatalı olduğundan tamamen terki veyahut ıslahı hususu vakit vakit yetkililerce arzu edilmişse de hiçbir vakit muvaffakiyet hâsıl olmamıştır.

12. Yalnız, devletçe uzun uzadıya müzakere ve münakaşadan sonra 1332 senesi 16 Şubat'ının ertesi "17" gelecek yerde Gregory takvimine göre o vakte kadar teraküm eden 13 günlük fazlalığın defaten zammı suretiyle "1 Mart" denilmesi kabul edildiği gibi, sene başı da Kanunusaniye alınmıştı. Bununla beraber ıslahat yine noksan yapılmış oluyordu. Çünkü sene-i malinin içine Moralı tarafından karıştırılmış olan 36 senelik "Hicrî-i kamerî" farkı kaldırılmamıştı.

Vakıa o tarihte de bu yolda tashihe taraftarlar mefkud (yok) değildi. Fakat gerekli olduğu düşünülen ıslahat kabul edildiği takdirde, geriye doğru rücu ile seneye 1295 demek icap ediyordu ki bunu da kimse arzu etmemiştir. Binaenaleyh bu gün kullanılan mali takvim de böylece yanlış olarak kaldı.

13. Bununla beraber, haklı bir zaruretin icaplarına uyarak bahriyelilerimizin zorunlu olarak astronomi ve fenni muamelelerde ve astronomik ve yüksek hesaplamalarda bugün hep Miladi takvimi kullanmaları, Cumhuriyet hükümetimizi bu hususta süratli olarak bir karar vermek karşısında bulundurmaktadır.

14. Takvimler, tafsilatlı olarak arz edildiği üzere, vakit vakit ıslahat ve tashihata maruz kalarak az çok dahi düzeltilmişse de ta Keldaniler zamanından beri kullanılan saatlerde gerekli medeni tadilat hususuna her nedense hiç ehemmiyet verilmemiştir.

Binaenaleyh, on ikişere ayrılmış ve gece ile gündüzün toplamı olan "24" meselesi yakın vakitlere kadar cari bulunmaktayken 1914 tarihinde Paris'te toplanan beynelmî-

İlmi bir kongrede saatlerin 12 değil 24'e ayrılmış bulunması ve her mahalde de ayrı ayrı değil, on beşer derecelik dilim kürelerin ortalarından geçirilen nısfınneharlara tabi bulunması esasları kabul edilmiştir.

15. Alınan kararlara nazaran Greenwich'ten geçen nısfınnehar dairesinde saat 12 iken bunun yedişer buçuk derece doğu ve batısına tesadüf eden dilim küredeki bütün yerlerin saatleri de buna tabi bulunacak ve aynı veçhile doğu ve batı 15. tullerden (boylam) geçen nısfınneharın Greenwich'ten +1, 30'uncunun +2 ve 45'incinin +3 saat farkları olacak ve bunların iki tarafındaki ülkeler de aynı nısfınnehar saatlerini kullanmaya mecbur tutulacaktır.

Bu veçhile muamelelerin hızlandırılması ve kara nakliye vasıtalarında sık sık vuku bulan kazaların önü alınması ciddi bir şekilde temin edilmiştir.

16. Mübaccel Türkiye Cumhuriyeti dâhilindeki şimendifer, posta ve telgraf idareleri gibi müesseselerin zaten 24'lü saatleri kabul etmesi ve pek ziyade istifade etmeleri de bu konuda artık daha çok beklenilmeyerek bütün millet dairelerinin de aynı saatleri kullanmalarını âmir bulunmaktadır.

Bahusus 24'e ayrılmış saatlerin kabulü halinde, bilhassa askeri harekâta şayan-ı dikkat zararlar doğuran ve bazen de telafisi kabil olmayan yanlışlıklara meydan veren, “zevalden evvel” ve “zevalden sonra” gibi tabirlerin de terki imkân dairesine girecektir.

17. Arz edilen nokta-i nazar kabul gördüğü takdirde, Paris Kongresi mucibince takriben İzmit civarından geçecek olan 30. derece nısfınnehar dairesinin göstereceği vakitlerin bütün Türkiye Cumhuriyeti için esas kabulü suretiyle tevhibi de icabat-ı maslahattan bulunmaktadır.

Bu hesapça bütün Türkiye saatleri Greenwich'ten daima tam “iki saat” ileride bulunacak ve hiçbir yerde saat farkı görülmeyecektir.

Vakıa memleketimizin doğu bölgesindeki bazı yerlerin, Greenwich'ten üç saat farklı bulunması lazım gelmekteyse de, emsali hakkında Paris Kongresinde nazarı müsamaha ile görüldüğü üzere, doğu kesimlerinde de İzmit nısfınneharının saatlerini kabul ve tamim etmek, ilim, fen ve çağımız adına pek isabetli olacaktır.⁹

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, iki ayrı kanun tasarısı için ortak olarak hazırlanan esbab-ı mucibe mazbatası yanında “encümen-i mahsus mazbatası” ve kanun tasarısı üzerindeki tadil teklifi okunduktan sonra her iki yasa tasarısı ayrı ayrı müzakereye açılmıştır. Burada sadece takvim konusuna ilişkin kanun layihasının tümü ve maddeleri üzerinde cereyan eden müzakerelere yer vereceğiz.

9 Adı geçen Zabıt Ceridesi eki, s. 2-5.

Cumhuriyetin başında takvim ve ru'yet-i hilâl konusunda aşağıdaki dikkat çekici konuşmalar yapılmıştı.

MÜZAKERE

Reis (Refet Bey) -Efendim! Kanun lâyihasının heyeti-i umumiyesi hakkında söz isteyen var mı?

Ahmet Muhtar Bey (Trabzon) -Arkadaşlar! 1300 seneden beri kullanılan, dinî muamelelerimiz için kemakan devam edecek olan Hicrî tarihini devlet muamelelerinden kaldırırken, bu tarihin mebdeinin kutsiyetine hürmeten -müsaadenizle- söz söylemek istiyorum. Hicrî tarih ne idi ve bunu ne esasa mebni değiştiriyoruz?

Hasan Bey (Trabzon) -Hicrî tarihle işimiz yok.

Ahmet Muhtar Bey -Efendim! Öteden beri memleketimizde Hicret-i Nebeviyye (Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicreti) tarihe başlangıç olma üzere kullanılıyordu.

Samih Rifat Bey (Biga) -Ne zamandan beri? Tayin buyurunuz! Anlayalım.

Celal Nuri Bey (Gelibolu) -Öteden beri ne demektir? Söyleyiniz.

Ahmet Muhtar Bey (devamla) -Müsaade buyurursanız arz edeceğim. Sarahaten maksadınız da hâsıl olacaktır. Tarihin başlangıcının Milat olması meselesi 1332 yılında mevzu bahis olmuştu. Osmanlı İmparatorluğu zamanında hükümet bir kanun getirdi. Bu kanunda, beynelmilel kullanılan miladi tarihi bizim de kabul etmemizi ve Rumî olarak kullanmakta olduğumuz Jülyen takvimi yanlış olduğundan Gregoryen'e tahvil olunmasını istedi. Meclis-i Mebusan ve Ayân'da uzun uzadıya müzakereler cereyan etti.

Celal Nuri Bey -Onlar malumdur!

Arif Bey (Eskişehir) -Bizce malum değildir!

Ahmet Muhtar Bey (devamla) -Bu müzakereler neticesinde, filhakika Hicretin başlangıç olduğunu lâkin o başlangıç -hakikaten hiç bir esasa müstenit olmadığı halde- birçok tahrifat yapılarak başlangıçsız bir tarih kullandığımızı anladık. Tetkikat neticesinde Avrupalıların kullanmakta olduğu tarih başlangıcının kullanılmasının doğru olacağına cümleten kanaat hâsıl olmakla beraber o zaman yine bu tarih başlangıcını değiştirmemişlerdi. Yalnız Jülyen takvimi yerine Gregoryen takvimini kâbul ettiler ve 13 günden ibaret olan o yanlışlığı tashih ettiler ve 1332 tarihini ibka ettiler.

Fakat bu 1332 tarihi nasıl geliyordu? Zaten İslâmiyet'ten evvel Arabistan'da tarih yoktu. O zaman mesela Fil vakası, Kâbe'nin vakası gibi tarihî olaylar kaydolunuyordu. Seneler muntazam olarak zapt edilmiş değildi. Hicret-i Nebeviyye'nin 18. senesinde -Hz. Ömer'in hilafeti zamanında- tarih için başlangıç, Hicret-i Nebeviyye tespit

edilmiştir. O da, 622 miladi yılının Temmuz'unun 17'sine tesadüf ediyor. Bizim tarih başlangıcımız hakikatte Milattan 622 sene farklı olunca bugün¹⁰ 1303 senesi olmak lazım gelir. Hâlbuki hakikatte kamerî yıl ile şemsî yıl arasında 11 gün 22 saat, şu kadar dakika, şu kadar saniye fark olduğundan, her 33 senede bir sene fark etmiş ve bu sene farkı biriktiğinden dolayı 1303 senesi olacağına 1342 senesi olmuştur. Devlet muamelelerinde Hicrî ve kamerî tarihi kullanmaktaki müşkülâtı Osmanlı İmparatorluğu dahi görmüş olduğundan dolayı mali muameleleri için mali bir takvim kullanmıştır. Lâkin devlet; resmi muamelelerinde yine kamerî tarih kullandığı için 35 senede bir sene fark hâsıl ediyordu. Bunun için ortaya çıkan bu farkı telafi etmek maksadıyla o vakit bir seneyi atladılar. Mesela, Osmanlı İmparatorluğu tarihinde 1254 senesi yoktur. 1253 senesinden 1255 senesine atlamıştır. Şu halde gerek bizim için ve gerek dünya için fennen muayyen olan Hicret tarihini başlangıç olarak kullanmak daha iyi olurdu.

Çünkü miladi tarih, milattan 600 sene sonra tespit olunmuş bir tarihtir. Yani miladi tarihi, ayı ile günü ile kati olarak iyi bilen yoktur. Zaten Hz. İsa'nın doğumundan bilmem kaç yüz sene sonra tespit edilmiş bir tarihtir. Lakin bugün mademki bütün dünya bu tarihi kullanıyor ve bizim için esasen dinî bir tarihin devlet muamelelerinde lüzumu olmadığı gibi dinî tarihin başlangıcı da silsile ile gelmemiştir ve o esas üzerine muamele yapamıyoruz. Onun için miladi tarihe geçmek ve bütün dünyanın kullandığı tarihe intikal etmek muvafık olacaktır. Yani hissiyata uyarak bir şey yapmıyoruz. Doğrudan doğruya devletin muamelatını ilmi bir esasa istinat ettiriyoruz. Bütün Avrupa ile olan muamelatımız girifttir. Bu girift olan muamelatımızı iki tarih ile ayrı ayrı kullanmaktan ise aynı esas üzerine diğerleriyle beraber tarihimizi birleştiriyoruz. Bu yönüyle bütün dünya ile aynı tarihi kullanmış olacağız.

Yalnız, iki defa kürsüye çıkmamak için üçüncü madde hakkında bir şey arz edeyim. Üçüncü maddede, “Eyyâm-ı resmîyede Hicrî tarihin kullanılması caizdir” diyeceğimize “kullanılır” diyelim. Çünkü bizim dinî muamelatımız; Ramazanı, bayramı ve sairesi o tarihten kullanılacaktır. Binaenaleyh o tarihin de devamı lâzım gelir.¹¹

Kanunun tümü üzerindeki bu konuşmadan sonra maddelere geçilmiştir. “Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde resmi devlet takviminde tarih mebdei olarak beynelmilel takvim mebdei kabul edilmiştir” ve “1341 senesi Kanunuevvelinin 31'nci gününü takip eden gün 1926 senesi Kanunusaninin birinci günüdür” şeklindeki ilk iki maddesi aynen kabul edilmiştir. Hicrî-kamerî takvimin kullanımına devam edilmesi konusuna ilişkin üçüncü madde için değişiklik önermeleri verilmiştir. Sonuçta Antalya Mebusu Rasih Bey tarafından yapılan, “Hicrî-i kamerî takvim, öteden beri olduğu

10 Müzakerenin yapıldığı Aralık 1925 tarihi itibarıyla.

11 Adı geçen *Zabıt Ceridesi*, s. 333-334.

üzere ahval-i mahsusada kullanılır." şeklindeki tadil teklifi kabul edilmiştir. Bu madde üzerine aşağıdaki müzakere cereyan etmiştir.

Besim Atalay Bey (Aksaray) -Bendeniz görüyorum ki, bu kanun yapılırken yine bazı efkârı yoklamak ihtiyacını hissediyoruz. Bu doğru değildir. Bugün İslâm âleminde dahi Hicrî-i kamerî tarihi kullanan pek azdır. Şark İslâm âlemi Hicrî-i şemsî tarihi yani "Takvim-i Celâli" kullanır. Bizim bunu kullanmamıza hiç de sebep yoktur. Sonra biliyorsunuz, icarlar ve isticarlar Hicrî takvim üzerine yapılıyor (Yalnız Ankara'da öyle sesleri). İktisat dünyasında bu kadar geri kalmamız doğru değildir. En son, en doğru hesap hangisi ise hükümet onu kabul etmiştir. Bizim de onu kabul etmemiz lazımdır. Hiç olmazsa hususi hallerde şemsî takvimi kabul etmeliyiz.

Sonra; Muhtar Bey, fahiş bir hatada bulundular. "Arapların asr-ı İslâm'dan önce tarihi yoktu" dediler. Arapların pek güzel tarihi vardı. Hatta senenin bu fazla günlerini ortadan kaldırmak ve hac zamanlarını senenin aynı günlerine tesadüf ettirmek üzere "sâ'" ve "nesî" denilen bir kısım vardı. Bunlar özel bir heyet halinde toplanırlar ve hac mevsimini tayin ederlerdi. Bakınız, biz İslâmiyet'ten sonra Hicrî-kamerî tarihi kabul etmişiz. Bundan vaki olacak hatayı daha evvel Araplar tashih etmek yoluna gitmişlerdir. Fakat biz tashih etmemişiz, başka bir yolda yürümüşüz. Bunun bugün devamı doğru değildir zannediyorum. Bunun bir misali de birtakım Celâli takvim kullanan İslâm ümmetleri vardır, onların hareketleriyle bellidir. Bunun devamına lüzum yoktur.

Rasih Bey (Antalya) -Efendim, esas itibariyle tetkik edilecek olursa "Hicrî-i kamerî tarih" yerine yalnız "Hicrî tarih" demek lazımdır. Yalnız kamerî tarihi mahzurlu görüyorsak tespit edilecek olan yalnız Hicrî tarihtir. Eğer âlem kamerîyi mahzurlu görüyorsa şemsî tarihi kabul etmek esası üzerinde seneyi tespit eder. Hicrî tarih zaruridir. Çünkü İslâm tarihini yazmak için herhalde bu tarihi tespit etmek zarureti vardır. İşte onun için zat-ı âlinizin buyurduğu noktaya işaret ediyorum ki kamerî, şayet mahzurlu bir şekilde, yalnız Hicrî tarih olarak tespit eder geçeriz. Kamerî devam edecek olursa o esas üzerinde kullanılır.¹²

Söz konusu madde üzerinde değişiklik takrirlerinden, mazbatanın da muharriri olan Malatya Mebusu Mahmut Nedim Bey'in "... Şu kadar ki, kamerî ayların birinci günleri rasathanece tespit olunur." şeklindeki takriri oya sunulmadan önce adı geçen, takririni izah etmek üzere söz almış ve karşılıklı şekilde müzakere şöyle sürmüştür:

Mahmut Nedim Bey (Malatya) -Efendim, bugün Astronomi biliminin kaydettiği ilerlemeler fevkalâdedir. Bu günkü ayların değil, bundan beş yüz sene sonraki ayların günlerini de tespit etmek mümkündür. Hâlbuki bugünkü vaziyet nedir? Burada bayram

12 Adı geçen *Zabıt Ceridesi*, s. 335.

oluyor, öbür tarafta bayram olmuyor. Sonra Ramazan günlerini tayin etmek için de müşkülata maruz kalıyoruz. Bütün memleket içinde umumi bir hercümerç oluyor. Fennin ilerlemeleri karşısında “ayın bu gününü bilmiyorum” demek veyahut “iki adam gitsin de mahkemeden ilâm alsın, ondan sonra bayram olsun...”, bu doğru değildir.

Bendeniz bir fıkranın ilâvesini rica ediyorum ki bu rasathanece de tespit edilmiş ve belirlidir. Bütün Türkiye’de, “Muharrem’in birinci günü şudur, Saferin birinci günü budur, Ramazan şu gündür” diye ilân edilir. Bu suretle ayların birinci günü nihayetine kadar tespit edilir ve bu teşevvüşten kurtuluruz.

Hasan Fehmi Bey (Gümüşhane) -Ramazan Şubat’a gelir mi?

Ahmet Muhtar Bey (Trabzon) -Efendim, bu ilâve hakkında söz söyleyebilir miyim?

Mahmut Nedim Bey -Efendim, teklifimi geri alıyorum.

Ahmet Muhtar Bey -Reis Beyefendi! Bendeniz Mahmut Nedim Bey’in takririni tekabbül ediyorum (Gülüşmeler).

Rıza Nur Bey (Sinop) -Efendim, hususi hallerde kamerî takvim geçerli olacaktır; pek güzel. Ancak; şimdi teklif edildiği gibi fennen ayların başlangıçlarının tespit edilmesi kabul edilmiyor. Bu, tespit edilir mi, edilmez mi bilmiyorum. Mütéhassısı değilim. Fakat yüce heyete bir şey arz etmek istiyorum. Bu hususi hallerde bayram oluyor. Her millet, herkes bayramının ne vakit, hangi günde olacağını bir ay evvel, bir sene evvel bilir. Biz bilemiyoruz; çünkü sosyal hayatı değiştiren mühim bir meseledir. Tatil var, meraşım var, birçok şeyler vardır. Bu gün hazırlanıyoruz, ayı göremiyorlar, olmuyor. Haydi öbür gün yine görülmüyor. Belki üç gün tehir ediyor. Yahut hesap ediyoruz, “Cuma günü” diyoruz, haydi, görmüyorlar, Çarşamba oluyor. Bazen de görmeden şahadet ediyorlar. Haydi, bayram iki gün evvel oluyor. Hâlbuki daha bayrama hazırlanmamıştık.

Efendim, bunun daha fenası var. Yabancılar adama ‘bayramınız ne zaman’ diye soruyorlar. Hâlbuki söyleyebilerseniz söyleyiniz, ne mahcubiyettir. Bu, Lozan’da bizim başımıza geldi. Karşımızdaki murahhaslar bize bir cemile (jest) yapmak için tatil yapacaklardı. “Bayramınız ne vakittir” diye bize sordular. Biz de söyleyemedik, çok ayıp oldu. Yüce heyetten çok rica ederim. Allah aşkına bu tespit edilsin. Biliyorsunuz ki, çok söz söylediğim yoktur. Fakat bunu çok mühim gördüm, çok rica ederim. (...) bir şekilde tespit edilsin, biz de bu ayıptan kurtulalım.

Reis -Efendim bu madde hakkındaki müzakere son bulmuştur. Hatta takrirleri oylamaya arz ettim; fakat geri alınan bir takriri Muhtar Bey tekabbül ettiler. Yeni bir mevzudur, onun için söz veriyorum.

Reşid Bey (Malatya) -Efendim, "bu kamerî aylar tespit edilsin" buyurdular. Bu, ay görünmekle olur; ay burada görünmez, İstanbul'da görünür. Ayı göreceğiz diye Ramazan Kanunuevvel başlangıcına getirirsek muvafık olur mu? Tespitten maksat nedir? (Gülüşmeler) Ben de razıyım, çok muvafık olur, ama nasıl olacaktır, ben bunu anlamadım. Yoksa kamerî aylar bellidir; Cemaziyülevvel, Cemaziyühahir, Receb, Şaban... bunlar bellidir. (Alkışlar, gülüşmeler)

Celâl Nuri Bey -Efendim, ayın safahatı ve devri güneşin devri gibi fennen sabit olamaz. Bu her vakit tayin edilemiyor. Binaenaleyh ru'yete (gözle görmeye) dayanmaktadır. Onun için bayramlar da vesaire de böyle olması mecburidir. Hatta Hristiyanların Paskalya tayini de aynı kaideye tabidir.

Ahmet Muhtar Bey -Efendiler! Celal Nuri Bey'in, "Ayın devrindeki safahatı güneş gibi sabit olamaz" diye vaki olan ifadesine hayret ettim. Reşid Bey'in buyurdukları -yani vaktinde devlet adamlarından birisinin, "Ben eski bir adamım; eski zamanda öyle şeyler görmüşüm ki, Nisan'ın Ağustos'a geldiğini bile bilirim." demesi gibi- Ramazan Kanunuevvel'e getirelim demesi, bu olur mu efendim?

Bir şey arz edeyim: Ayın devir ve hareketi o kadar malum ve tespit edilmiştir ki, bundan 58 sene sonra, muhak (mihak-mahak: Kamerî ayın son üç gecesi) ne zaman vaki olacak, bedir (dolunay) ne zaman vaki olacak, dakikası ve saniyesine kadar hesap ediliyor. İspatı da; '1959 yılında falan günün, falan saatinin, falan dakikasında, falan saniyesinde husuf (ay tutulması) olacaktır', dediğimiz vakit bu ne demektir? Ay ya muhaktadır yahut bedirdedir demektir. Yani bu kadar ince hesap olunan bir şeyin fennen hesaplanamaması iddiası doğru değildir. Takvimi açınca bugün görmüyor musunuz ki, 'Amerika'nın falan yerinde, falan saatinde, falan dakikasında, falan saniyede husuf görülecek ve şu kadar zaman devam edecektir. Falan zamanda husuf-i külli (tam ay tutulması) olacak veyahut şu kadar devam edecektir." diyor. Bu kadar ve fenni tespit etmek mümkün iken; imkân var mıdır, yok mudur diye tereddüt edilmesine ben hayret ediyorum! (...)

Sonra, acaba "dinîdir" de yapamaz mıyız? Onu da, din âlimlerinden olmadığım halde bazı müspet sebeplerle ispat edeceğim: Bunun din ile hiç alakası yoktur. Çünkü "ru'yet (çıplak gözle görmek) ile oruç tut, ru'yet ile orucu boz" diye emirler vardır. Fakat "tekmîl-i selâsîn" (ay 10'a tamamlama) ne demektir? Bir ay otuz günden fazla olmaz. Eğer hava yağmurlu olursa, ay görünmese dahi tekmîl-i selâsîn olur. Binaenaleyh bilimsel olarak da otuz bir gün olamaz, artık Ramazan veya bayram gelir demektir. Demek ki, tekmîl-i selâsîn -ilmi tabiriyle ayın tam bir devrinin 29 buçuk gününe yakın- 29 gün, şu kadar saat olduğunu ve takriben otuz günden fazla olmadığını ispat etmiştir.

Onun için artık şimdi, Ramazan, bayram ne gün olacaktır diye iki yalancının dağdan gelip ay'ı gördüm, görmedim diye tanıklık etmelerine uyacağımıza, çok rica ederim rasathanenin mukarreratını kabul edelim. Rasathane bugün ayın hangi senenin, hangi gününde hangi saatinde muhakta olduğunu; yani güneş, ay ve arzın üçünün de bir araya geldiği dakikayı pekiyi hesap eder. Sonra, rasathane bu muhaktan kaç saat sonra gurre olabilir; yani ay görülecek şekle gelebilir; onu da ispat etmeye muktedir. Mesela birçok zaman biz burada ayı yeni ve eski aydır diye ispat etmeye çalışırken, Ramazan bu gündür, yarındır derken rasathane bize gösterdi. Erzurum için bu sene yeni ay değildir, İstanbul için yeni aydır. Çünkü muhak olduğu zaman filhakika Erzurum'da da yeni aydır. Şer'an ru'yeti mümkün olmayan; yani güneşin batışından sonra daha bir, iki, üç saat evvel muhak olmazsa ru'yet mümkün olmayacak ve binaenaleyh mademki orada mümkün değildir ertesi gün yeni ay olması imkânı olmamak lazım gelir. Fennen muhak olmakla beraber rasathane ispat eder ki, yarın; yani bu günün gurubunda muhak oldu. Fakat yarın bayram yoktur; çünkü gurre olmamıştır diye tespit eder. Binaenaleyh, rasathanenin böyle saniyesine kadar tespit edebileceği fenni bir mesele dururken artık bir köyde bir çobanın dağın başından ayı görüp görmemesine milletin mukadderatını tabi tutmak çok ayıp olur.

Hatta, arkadaşlar; bundan iki üç sene evvelisine kadar ayın görüldüğünü telgrafla etrafa tebliğ etmek bile mümkün değildi. Zannederim, Allah razı olsun, Musa Kâzım Bey'in Şer'iyye Vekilliği zamanında olacak, telgrafla kabul olundu da bir dereceye kadar müşkül hallolundu. Şimdi de bir adım daha atarız. Bunda Şeriat itibariyle hiçbir mahzur yoktur. Çünkü arz ettiğim gibi "tekmîl-i selâsîn" meselesi fen kısmını kabul etmiştir; hâlbuki fen kısmını kabul edince doğrudan doğruya dakikası, saniyesi sabit olan bu meselenin tespit edilmek zamanı artık gelmiş ve çoktan beri geçmiştir. İstirham ederim, bu meseleyi de halledelim.¹³

Bu müzakerelerden sonra 3. madde için değişiklik teklifleri tekrar oya sunulmuştur. Ayrıca aynı maddeye ilâvesi teklif edilen "Hicrî-i kamerî ayların mebdaini rasathane resmen tespit eder" ilâvesi de oylama sonucu uygun görülmüştür. Bu ilâve için Gelibolu Mebusu Celal Nuri Bey'in "Efendim bahis konusu teşkil eden kanunun serlevhasına bakınız bir kere; orada 'Takvimde Tarih Mebdeinin Tebdili Hakkında Kanun' deniyor. Bunlar bu kanuna ait şeyler değildir..."¹⁴ şeklindeki itirazı nazarı dikkate alınmamış ve ilgili kanunun maddeleri ve tümü oylanarak kabul edilmiştir.

13 Adı geçen *Zabıt Ceridesi*, s. 336-338.

14 Adı geçen *Zabıt Ceridesi*, s. 338.

Kanunun nihai şekli şöyledir:

Takvimde Tarih Mebdeinin Tebdili Hakkında Kanun

Madde 1 -Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde resmi devlet takviminde tarih mebdei olarak beynelmilel takvim mebdei kabul edilmiştir.

Madde 2 -1341 senesi Kanunuevvelinin 31 inci gününü takip eden gün, 1926 senesi kanunusanisinin birinci günüdür.

Madde 3 -Hicrî-i kamerî takvim öteden beri olduğu üzere ahval-i mahsûsada kullanılır. Hicrî-i kamerî ayların mebdeini rasathane resmen tespit eder.

Madde 4 -İşbu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 5 -İşbu kanunun ahkâmını icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.¹⁵

DEĞERLENDİRME

Konuyu kısaca değerlendirecek şunları söyleyebiliriz:

1. Takvimde tarih başlangıcının değiştirilerek resmi devlet takviminde Hicrî-kamerî ve Hicrî-şemsî (Rumî) takvim yerine miladi takvim başlangıcının kullanılması doğrultusunda 1925'te mevzubahis yasa çıkartılırken, buna hem tarihimizde o güne kadar kullanılan takvimlerdeki birtakım sorunlar gerekçe gösterilmiş hem de Cumhuriyetin ilk yıllarında peşi peşine çıkartılan diğer bazı yasalarda olduğu gibi, yeni rejimin medeni milletler arasında yer almayı hedeflemiş olmasının (milel-i mütemeddine arasında ahz-i mevki etmek), yenilikçiliğin ve daha önce çıkartılan ve dünya çapında (cihanşümül) olarak nitelendirilen diğer inkılâpların bir gereği, bir tamamlayıcısı olarak görülmüştür.¹⁶ Aynı gün kabul edilen saatlerin yirmi dörde taksimi suretiyle kullanılmasına ilişkin yasa da yine bu bağlamda değerlendirilmiştir.

2. Kanun için hazırlanan raporun, takvim konusunda önemli bazı teknik tespitleri içerdiği söylenebilir.

3. Takvim ve ru'yet-i hilâl çerçevesinde ileri sürülen görüşlerin bir kısmı, günümüzde ulaşılan bilimsel sonuçlar ve teknoloji açısından çok anlamlı olmayabilir; ancak konunun hem Meclis çatısı altında tartışılmış ve hem de bu tartışmanın günümüzden seksen sekiz yıl önce yapılmış olması bir önemi haizdir.

4. Yapılan konuşmalardan bir kısmı, ru'yet-i hilâl konusunda; başka bir ifade ile Ramazanın, bayramların ve diğer dinî gün ve gecelerin tespitinde bundan 88 yıl önce dile getirilen sıkıntıların bir kısmının halen devam ettiğini ve çözüm beklediğini orta-

15 Bkz. Düstur, Tertip 3, c. 7, s. 159; *Resmî Gazete*, 2 Ocak 1926 tarih ve 260 sayı.

16 Bkz. Adı geçen *Zabıt Ceridesi* eki, s. 1.

ya koymaktadır. Müzakerede geçtiği gibi, örneğin Lozan görüşmeleri sırasında Batılı yetkililerin bir jest yapmak üzere bayram gününü sormaları karşısında cevap verememenin Türk delegasyonuna verdiği mahcubiyetin bir benzerinin bugün özellikle Avrupa ülkelerinde yaşayan Müslümanlar için artık sona erdiği söylenemez.

5. Bu yasa ile dinî gün ve gecelerimiz, zamana dayalı ibadetlerimiz için vazgeçilmez olan Hicrî-kamerî takvimin kullanımına bir yasak getirilmemiş olması, bilakis öteden beri olduğu gibi bu takvimin kullanılmasına devam edileceğinin kayıt altına alınması da önemli sayılmalıdır. Ayrıca söz konusu kanun için ilk planda düşünülen «Rumî takvimin ilgası...» gibi bir başlığın gereksizliği sonucuna varılarak bu ibarenin çıkartılması da dikkate değerdir.